

TRANSITIEGEBIED 4: VERANDERENDE RELATIES MIDDENVELD-OVERHEID-MARKT-BURGER

1. Enkele maatschappelijke ontwikkelingen met impact op de verhouding tussen OVERHEID-MARKT-MIDDENVELD-BURGER

Een kenmerk van het sterk geïstitutioniseerd overheidsapparaat dat we in België kennen, is het **uitgebreid regelgevend kader**. De toenemende complexiteit van de samenleving leidt tot toenemend gevaar voor overregulering en steeds grotere verantwoordingsdruk.

Er is groeiende onzekerheid over de **betaalbaarheid** van de verzorgingsstaat zoals we die momenteel kennen. Budgettaire krapte bij de overheid (omwille van de economische crisis en de oplopende kosten van de vergrijzing), leiden tot debat over welke juist de **kerntaken** zijn van de overheid en een verscherpte formulering van beleidsprioriteiten.

Politieke participatie verschuift van geïstitutioniseerde vormen van participatie naar **subpolitiek** (het vormgeven aan de samenleving van onderuit) en **onconventionele acties** (boycots, petities, lidmaatschappen bewegingen,...). Zowel actoren die buiten het politieke systeem staan (belangenorganisaties, drukingsgroepen, onderzoeksinstellingen, bedrijven,...) als individuen geven steeds meer vorm aan politiek (via bvb. burgerinitiatieven, NIMBY-gedrag).

De **superdiverse samenleving stelt uitdagingen** aan de overheid (politiek) en het middenveld om deze zeer complexe groep van individuen juist te vertegenwoordigen en aan alle burgers te appelleren.

Het **klassiek economisch groeiparadigma** wordt steeds breder in vraag gesteld door de huidige financiële, economische en ecologische crisis. Er is groeiende aandacht voor het zoeken naar alternatieve economische modellen.

Zowel binnen de overheid als binnen het middenveld worden steeds **meer managementprincipes** toegepast die komen vanuit de markt (vb. markt-/klantgericht denken, introductie van monitoringsystemen voor opvolging van strategische en operationele acties, evaluatie van activiteiten,...).

Het stimuleren en ondersteunen van **sociale innovatie** door overheden neemt aan belang toe. Er wordt actief beroep gedaan op de creativiteit van burgers, middenveldorganisaties, lokale gemeenschappen en economische actoren om bij te dragen tot het vinden van oplossingen voor sociale uitdagingen en het verhogen van het menselijk welzijn.

De **globalisering** van maatschappelijke, ecologische, economische, ... problemen bemoeilijkt een adequaat lokaal overheidsoptreden. Multi-layered governance wint aan belang, maar er dreigt gevaar voor het ontbreken van duidelijke (politieke) eindverantwoordelijken.

Verdere **vrijmaking van de handel** verhoogt de marktconcurrentie voor het aanbieden van producten en diensten (ook in de sociaal-culturele sfeer).

2. Bespreking en reflectie

Transitiegebied 4 bespreekt de wijzigingen in de verhoudingen tussen middenveld, overheden, markt en burger. Het vervagen van duidelijke grenzen tussen deze vier spelers duiden we aan als voornaamste wijziging (zie ook Filip De Rynck). Daar waar eerder iedere speler een meer specifieke positie had in het maatschappelijke veld met relatief duidelijke kenmerken, rollen en functies, is er tegenwoordig meer overlap tussen de kenmerken, rollen en functies van overheden, markt, middenveld en burgers. Deze vaststelling vormt het uitgangspunt van deze bespreking.

Middenveld – Overheid

De steeds verdere vermarkting van de *residuele overheidssector* is al jaren aan de gang en zet door. Het betekent dat openbare en gesubsidieerde instellingen moeten steeds meer voldoen aan de managementprincipes en de spelregels die de markt hanteert (Storme, 2009). De overheid stelt zich steeds verder bedrijfsmatig op en werkt volgens de principes van *new public management* waarbij efficiëntie en effectiviteit centraal staan. Dit *new public management* vormt de leidraad voor de uitbouw van de beleids- en beheerscyclus van overheden in tijden van besparingen en budgetkrapte. Het komt erop neer dat de overheid meer volgens de principes van de markt denkt. Naast de positieve gevolgen van deze evolutie rijzen er echter vragen over de impact van overheden om de samenleving gestalte te geven en politieke antwoorden te bieden op maatschappelijke uitdagingen (Schinkel, 2012; Verhoeven, 2008).

Een van de gevolgen van dit *new public management* voor het middenveld is de groeiende verantwoordingsdruk. In ruil voor subsidies moet het middenveld verantwoording afleggen voor zijn prestaties (*accountability*). Voordelen van deze aanpak zijn de aandacht voor kwaliteitszorg, lange termijnplanning en de nadruk op efficiëntie en innovatie (Duyvendak, 2003). De opkomst van *accountability* leidt aan de andere kant ook tot een teveel aan aandacht voor de verantwoording zelf in plaats van voor de uiteindelijke resultaten (Storme, 2009). De verantwoordingsdruk maakt het middenveld dan wel professioneler, het betekent echter ook een meer technische, boekhoudkundige benadering van sociale en culturele praktijken. De focus verschuift namelijk naar de verantwoording van gemakkelijk meetbare resultaten en het functioneren zelf in plaats van naar de verantwoording van specifieke doelen, gemaakte keuzes en te verwachten impact.

Naast de steeds strakkere toepassing van marktprincipes en –technieken is er nog een andere ontwikkeling essentieel in de relatie tussen middenveld en overheid. Kostenbesparingen en financiële moeilijkheden bedreigen subsidiestromen, niet enkel op Vlaams niveau maar ook op regionaal en lokaal niveau. Het middenveld moet zich positioneren t.o.v. een terugtrekkende overheid. We willen benadrukken dat een terugtrekkende overheid deels een financiële betekenis heeft (minder middelen betekenen mogelijk minder subsidies) maar deels ook politiek te interpreteren valt. Het gaat dan over het scherp stellen van en beslissen over bepaalde politieke en maatschappelijke keuzes. De terugtrekkende overheid creëert naast terechte zorgen en risico's ook nieuwe mogelijkheden. Zo liggen er bijvoorbeeld mogelijkheden in de uitbouw van alternatieve productie- en consumptiemodellen (zie hieronder).

Middenveld-Markt

Het is geen recent fenomeen maar het zet zich wel door: zowel amateurkunsten, het jeugdwerk en het sociaal-culturele volwassenenwerk voelen de directe concurrentie van het exploderende aanbod aan (online en offline) commerciële initiatieven. De markt treedt steeds meer binnen in wat voorheen het exclusieve domein van de werkvelden was. Herpositioneringen en samenwerkingen kunnen antwoorden bieden op de concurrentie van de markt.

Recent groeit de aandacht voor alternatieve productie- en consumptiemodellen. De aandacht voor alternatieve modellen gezien wordt soms geïnterpreteerd als zou de overheid zijn systeemverantwoordelijkheid ontlopen. Nochtans zou een systematische uitbouw van andere productie- en consumptiemodellen stevig alternatief kader kunnen bieden voor de geldende economische modellen.

De werkvelden zijn goed geplaatst om financieel en zakelijk *out of the box* te denken. We denken concreet aan: sociale innovatie (i.e. innovatie en ondernemerschap t.v.v. maatschappelijke uitdagingen), nieuwe muntsystemen, (de heruitvinding van) sponsoring en filantropie, *crowdfunding*, ruilsystemen (ook o.a. know-how via netwerken), delen,... Zeker wat individueel consumptiegedrag betreft duiden analisten op het groeiend belang van delen. Versterkt door de financiële en ecologische crisis en geholpen door sociale media wordt delen (of ook *sharing of collaborative consumption*) gezien als de trend voor de komende 10 jaar. Ondanks de populariteit van delen kunnen we momenteel nog niet spreken van een bestendig consumptiepatroon: de zekerheid en de symbolisch waarde die bezit genereren zijn momenteel de grootste barrières voor de doorbraak van delen.

Het duurzaam en maatschappelijk verantwoord gebruik maken van en experimenteren met alternatieve economische marktmodellen lijkt een interessante piste om te verkennen.

Middenveld-Burger

Ook de rol van de individuele burger in relatie tot het middenveld is aan verandering onderhevig. Twee tendensen zijn opmerkelijk. Een eerste bespreken we al in transitiegebied 1 'verenigen en participeren'. Het betreft de groei van informele

praktijken en het belang van zelforganisatie. In plaats van sociaal-culturele initiatieven binnen bestaande verenigingen te beleven, ontwikkelen individuen op eigen initiatief en in flexibele verbanden activiteiten met een sociaal-cultureel karakter. Een van de redenen voor de opkomst van informele verbanden is de groei van de hierboven beschreven verantwoordingsdruk maar ook van planlast, overregulatie, prestatiemetingen en "ander bureaucratisch ballast" met als gevolg dat informele initiatieven al snel veel echter, speelser en menselijker ogen (Tonkens & Duyvendak, 2013; Hustinx, 2009).

Ten tweede verandert het fenomeen burgerschap. Men spreekt nu van een derde generatie burgerparticipatie (Verhoeven, 2008). Deze vorm van burgerschap wordt gekenmerkt door initiatief van de burger waar de overheid naderhand op inspeelt. Het gaat er bij deze vorm van burgerparticipatie niet zozeer om hoe de burgers te betrekken bij wat de overheid organiseert maar om de overheid te betrekken bij wat er bij burgers leeft (De Rynck, 2009). De uitdaging bestaat erin om te leren omgaan met burgerparticipatie. Dit geldt niet enkel voor overheden, ook middenveldorganisaties zullen steeds meer een rol krijgen in het detecteren, stimuleren, faciliteren en ondersteunen van sociaal-culturele burgerinitiatieven.

In Nederland verandert burgerschap stilaan van gedaante. Sinds kort duikt de term participatiesamenleving op. In een participatiesamenleving wordt verwacht dat burgers actief deelnemen aan het maatschappelijke leven en verantwoordelijkheid opnemen voor het welzijn en de gezondheid van zichzelf en medeburgers. Op het eerste gezicht lijkt er een link te zijn met burgerschap zoals we het vandaag kennen. Naast vele positieve aspecten zien experts in de opkomst van de participatiesamenleving echter een stelselmatige ontmanteling van de verzorgingsstaat. De terugtrekkende overheid neemt minder sociale taken op en verwacht dat burgers (niet enkel in de zorgsector maar ook in de sociaal-culturele sector) meer verantwoordelijkheid nemen en zich verplicht gaan voelen om (zorg)taken op zich te nemen. Dit wordt door Tonkens en Duyvendak (2013) het 'affectieve burgerschap' genoemd (i.e. het creëren van zorgzame burgers die door affectieve banden in beweging komen). Het gaat hier volgens de auteurs om een soort doorgeschoten burgerschap waarbij de overheid zijn verantwoordelijkheden ontloopt (zie <http://www.socialevraagstukken.nl/site/2013/05/12/wie-wil-zich-nu-laten-douchen-door-de-buurman/>).

Bovenstaande bespreking maakt duidelijk dat de grenzen tussen de middenveld, overheid, markt en burger vervagen. Meer en meer komen de vier spelers in elkaars vaarwater terecht. Dit leidt, zeker voor het middenveld, tot een identiteitskwesitie. Welke soort speler ben ik? Hoe positioneer ik mij tegenover markt-overheid-burger? Hoe stel ik me op tegenover het overheidsbeleid? Hoe positioneer ik mij tegenover ontwikkelingen op de markt? Hoe ga ik om met de behoefte van zelforganisatie van burgers? Stuk voor stuk cruciale vragen wil het middenveld zijn positie in de samenleving behouden en/of versterken.

3. Signalen

De opkomst van de **makerscultuur**, **DIY** (*Do It Yourself*) en aandacht voor **ambacht en craftsmanship** (<http://deijvergewijven.blogspot.be/>) (opgelet: naast het zoeken naar alternatieve consumptiepatronen en accumulatiestrategieën, ligt de aantrekking zeker ook in het nieuwe, hippe, visueel aantrekkelijke karakter van de DIY-trend).

www.collaborativeconsumption.com: Online resource voor alles wat delen betreft.

Growfunding: Een nieuwe manier van crowdfunding voor de culturele sector. De proefperiode start op 1 december 2013 (www.growfunding.be).

Transitienetwerk Vlaanderen: Lokale gemeenschappen zetten initiatieven op rond ecologie en duurzaamheid. Naar analogie van de transitions towns in de UK (www.transitie.be).

Fablabs, flexplekken en hubs: Alternatief model voor klassieke manier van produceren, ontwerpen en samenwerken. Het zijn gedeelde werkplaatsen waar makers zich verzamelen (bijvoorbeeld: <http://www.imal.org/en/fablab>).

Conferentie rond **sociale innovatie**: Conferentie in Gent dat creatieve oplossingen zoekt om werkloosheid aan te pakken (<http://www.ghent.diydays.com>).

Antwerpen aan 't woord: verenigt 2000 vrijwilligers en organisaties rond samenwerken in/voor Antwerpen. Ze begeleiden en volgen acties op rond participatie en lokale democratie (www.antwerpenaanwoord.be).

Off the grid. Nederlands documentaire over economische zelforganisatie bij Amerikaanse burgers.
<http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1262992>

4. Meer weten?

<http://www.radio1.be/programmas/de-ochtend/de-rol-van-het-middenveld-de-toekomst>

World Economic Forum (2013). *The Future Role of Civil Society*. Geneva: World Economic Forum
http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf

De Rynck, F. & Dezeure, K. (2009). *Burgerparticipatie in Vlaamse steden. Naar een innoverend participatiebeleid*. Brugge: Uitgeverij Vanden Broele.

<http://www.transitiefestival.be/toekomstbeeld>

Storme, A. (2009). *Globalisering en neoliberale (sociale) strategieën. Proeve van maatschappelijk referentiekader voor opbouwwerkers*. Brussel: Samenlevingsopbouw Brussel.

Schinkel, W. (2012). *De nieuwe democratie. Naar andere vormen van politiek*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Tonkens, E. & Duyvendak, J.W. (2012) <http://www.socialevraagstukken.nl/site/2013/05/12/wie-wil-zich-nu-laten-douchen-door-de-buurman/>

Hesters, D. (2012). *Kunstzaken. Financiële en zakelijke modellen voor de kunsten in Vlaanderen*. Brussel: Kwarts.